

A crise do período de entreguerras (1918–1939): da posguerra á Gran Depresión.

Introdución.

O período comprendido entre o final da Primeira Guerra Mundial (1918) e o inicio da Segunda (1939) foi unha época de profundas transformacións e contrastes. Coñecido como o “período de entreguerras”, comezou cunha posguerra chea de dificultades, continuou cuns anos de aparente prosperidade e optimismo (“os felices anos vinte”) e rematou coa máis grave crise económica do capitalismo: a Gran Depresión, iniciada en 1929. Esta crise non só tivo devastadoras consecuencias económicas e sociais, senón que tamén provocou un terremoto político que debilitou as democracias e facilitou o ascenso dos totalitarismos (fascismo e nazismo), poñendo as bases para un novo conflito mundial. Comprender este período é fundamental para entender o mundo do século XX e as súas complexas herdanzas.

1. Contexto xeral da posguerra (1918–1923)

A Primeira Guerra Mundial non só rematou coa firma dos tratados de paz, senón que deixou unha Europa en ruínas, non só materiais, senón tamén demográficas, económicas, sociais e morais.

- **1.1. Consecuencias da Primeira Guerra Mundial**
  - **Consecuencias Demográficas:** A guerra foi inmensamente custosa en vidas humanas.
    - **Millóns de mortos e mutilados:** Calcúlase que houbo arredor de 10 millóns de mortos e outros 6 millóns de inválidos ou mutilados. A maioría eran homes novos no apoxeo da súa vida produtiva.
    - **Desequilibrios de xénero e xeracións perdidas:** A perda masiva de homes creou un desequilibrio demográfico (moitas mulleres non puideron casar e quedaron como únicas provedoras) e deixou a sensación dunha “xeración perdida”, un baleiro xeracional que afectou a natalidade e a vida cultural.
  - **Consecuencias Económicas:** A guerra fora financiada a crédito e a base de destruír.
    - **Destrucción de infraestruturas en Europa:** Especialmente en Francia e Bélxica, onde se libraron as batallas máis duras, a guerra deixou campos de cultivo arrasados, fábricas destruídas, minas inundadas e unha rede de comunicacións (ferrocarrís, pontes) feita pedazos.
    - **Endebedamento masivo dos estados europeos:** Os gobernos europeos gastaran moi por riba das súas posibilidades. Para financiar a guerra, pediran grandes préstamos, sobre todo a Estados Unidos. Ao rematar a guerra, Europa pasou de ser a banqueira do mundo a ser a gran debedora de EE.UU.
    - **Reconversión da economía de guerra a paz:** A industria deixara de producir material bélico para volver a producir bens de consumo. Isto significou a desmobilización de millóns de soldados que volvían a casa buscando traballo e o peche de fábricas de armamento, o que provocou un forte aumento do paro.
  - **Consecuencias Sociais:** A guerra tamén revolucionou as relacións sociais.
    - **Radicalización obreira:** A Revolución Rusa de 1917, que levara aos bolxeviques ao poder, serviunos como exemplo e como ameaza. En toda Europa, as organizacións obreiras (sindicatos e partidos socialistas e comunistas) gañaron forza e protagonizaron folgas e movementos revolucionarios, inspirados no modelo soviético.
    - **Medo ao bolxevismo:** Ante esta onda revolucionaria (que triunfou efemeramente en Hungría e Baviera, e provocou fortes convulsións en Italia e Alemaña), as clases medias e altas sentiron un medo profundo a que a revolución se estendese. Este medo foi un factor clave para o posterior apoio a movementos autoritarios que prometían “orde”.

- **Conflitividade social xeneralizada:** A combinación de paro, fame, precariedade e o exemplo ruso levou a unha época de grandes tensións sociais, con folgas xerais, ocupacións de fábricas e enfrontamentos nas rúas.

• 1.2. Nova orde política internacional

A guerra supuxo o fin dos vellos imperios e a creación dun novo mapa, especialmente en Europa Central e Oriental.

- **Tratados de paz (Versalles e outros):** A Conferencia de Paz de París (1919) impuxo as condicións dos vencedores (Francia, Reino Unido, EE.UU. e Italia) aos vencidos. O tratado máis importante foi o de Versalles, asinado con Alemaña. As súas principais disposicións foron:
  - **Desmembramento dos imperios centrais:** O Imperio Alemán, o Austrohúngaro e o Otomán desapareceron.
  - **Nacemento de novos estados:** Xurdiron novas nacións como Polonia, Checoslovaquia, Hungría, Austria, Iugoslavia (que unificou aos eslavos do sur) e os estados bálticos (Estonia, Letonia, Lituania). Finlandia tamén se independizou de Rusia.
  - **Durísimas reparacións de guerra impostas a Alemaña:** Alemaña foi declarada única responsable da guerra (cláusula de culpabilidade). Como castigo, tivo que:
    - Devolver Alsacia e Lorena a Francia.
    - Entregar colonias e territorios a outras potencias.
    - Ver o seu exército reducido a 100.000 homes, sen carros de combate, aviación ou submarinos.
    - Pagar unhas reparacións económicas desorbitadas (132.000 millóns de marcos ouro) que lastraron a súa economía e xeraron un profundo sentimento de humillación e rexeitamento en Alemaña.
- **Sociedade de Nacións:** Creada por proposta do presidente estadounidense Woodrow Wilson, a Sociedade de Nacións (SDN) naceu co obxectivo de garantir a paz mundial e resolver os conflitos de forma pacífica.
  - **Debilidade estrutural:** Carecía dun exército propio para impoñer as súas decisións. As resolucións eran só recomendacións, facilmente ignorables.
  - **Ausencia de potencias clave:** O Congreso dos Estados Unidos, en pleno illacionismo, non ratificou o tratado e EE.UU. non entrou na SDN. A Unión Soviética, considerada unha ameaza, tampouco foi admitida inicialmente. Isto deixaba á SDN sen o apoio das grandes potencias, limitando enormemente a súa efectividade.

• 1.3. Problemas económicos inmediatos da posguerra

A transición á paz foi economicamente traumática.

- **Inflación e desorde monetaria:** Para pagar os gastos de guerra, os gobernos emitiran grandes cantidades de papel moeda sen respaldo en ouro. Isto provocou unha forte inflación (subida xeneralizada de prezos). O caso máis extremo foi a hiperinflación alemá de 1923, cando o marco perdeu todo o seu valor, a xente precisaba carretillas de billetes para mercar un pan e os aforros dunha vida convertéronse en papel sen valor. Isto arruinou ás clases medias e creou un trauma social duradeiro.
- **Reconversión industrial:** O cesamento da produción bélica deixou sen traballo a miles de obreiros. A isto uniuse a dificultade de recolocar aos millóns de excombatentes que regresaban, o que disparou as taxas de desemprego.

2. A recuperación e os “Felices anos vinte” (1924–1929)

A partir de 1924, a situación internacional estabilizouse, dando paso a uns anos de crecemento e optimismo, especialmente nos Estados Unidos.

• 2.1. Estabilización económica europea

A recuperación europea foi posible grazas á intervención estadounidense.

- **Plan Dawes (1924) e Plan Young (1929):** Ante a imposibilidade de Alemaña de pagar as reparacións, EE.UU. puxo en marcha o Plan Dawes. Consistía en:
  - Reestruturar a débeda alemá, facéndoa máis asumible a curto prazo.
  - Conceder grandes préstamos estadounidenses a Alemaña para que puidese relanzar a súa industria e pagar as reparacións a Francia e Reino Unido, quen, á súa vez, utilizaban ese diñeiro para pagar as súas débedas de guerra a EE.UU. Creouse así un círculo financeiro que dependía dos capitais estadounidenses.
  - Introducir unha nova moeda estable, o “Reichsmark”.
  - O Plan Young (1929) foi unha revisión á baixa das reparacións, pero chegou tarde, cando a crise xa se albiscaba.
- **Reactivación do comercio internacional:** Coa estabilización monetaria e a recuperación da produción industrial, o comercio internacional comezou a recuperarse, aínda que sen alcanzar os niveis anteriores á guerra. O nivel de vida nas cidades mellorou notablemente.

• 2.2. A hexemonía económica dos Estados Unidos

Os “felices anos vinte” foron, ante todo, un fenómeno estadounidense. EE.UU. converteuse na primeira potencia mundial indiscutible.

- **Potencia acreedora:** Era o gran banqueiro mundial. Os países europeos estaban profundamente endebedados con eles, e os capitais estadounidenses fluían cara a Europa en forma de préstamos e investimentos.
- **Liderado industrial e tecnolóxico:** A aplicación do **fordismo** (sistema de produción en cadea introducido por Henry Ford na súa fábrica de automóbiles) revolucionou a industria. Permitía fabricar grandes series de produtos estandarizados a baixo custo, aumentando a produtividade de xeito espectacular.
- **Sociedade de consumo:** O aumento da produtividade permitiu abaratar produtos como o automóbil (o famoso Ford T), os electrodomésticos (neveiras, radios, aspiradoras) e a roupa. O acceso a estes bens popularizouse grazas á **expansión do crédito ao consumo** (comprar a prazos) e a unha poderosa **industria publicitaria** que creaba novas necesidades. Xurdiu así a “cultura de masas”.

• 2.3. Transformacións sociais e culturais

A prosperidade e as novas tecnoloxías transformaron a vida cotiá.

- **Urbanización e cambios de costumes:** As cidades creceron rapidamente, atraendo poboación do campo.
  - **Novos roles femininos:** A guerra incorporara á muller ao traballo asalariado. Nos anos 20, este proceso continuou. Apareceu a figura da “*flapper*”: mulleres mozas que levaban o pelo curto, saias máis curtas, fumaban en público e reivindicaban unha maior liberdade. En varios países (Reino Unido, EE.UU., Alemaña) acadaron o dereito ao voto.
- **Cultura de masas:** O cine (con Hollywood como centro), a radio (que levaba música, noticias e entretemento aos fogares), o jazz (música nova, moderna e rebelde) e o deporte de masas (como o fútbol ou o boxeo) convertéronse en fenómenos globais. O “*American way of life*”

(modo de vida americano) baseado no consumo, o confort e o lecer, estendeuse como un modelo a imitar.

- **2.4. Debilidades estruturais da prosperidade**

Baixo a superficie de optimismo, existían graves problemas que farían que a crise fose tan profunda.

- **Desigualdades sociais e territoriais:** A prosperidade non chegou a todos por igual. Concentrouse nas grandes cidades e nos sectores industriais máis modernos (automoción, eléctrico). O mundo rural, en cambio, sufriu unha grave **sobreproducción agraria** (debido ao aumento da produción durante a guerra) que fixo caer os prezos e empobreceu aos agricultores. Moitos traballadores seguían a ter salarios baixos.
- **Dependencia do crédito e da especulación:** O crecemento baseouse nun forte endebedamento. As familias endebedábanse para consumir, as empresas para investir e os países para pagar as súas débedas. Ademais, gran parte dos beneficios non se reinvestiron na industria, senón que se destinaron a unha especulación bolsista desenfreada en Wall Street, onde os prezos das accións subían artificialmente.

3. Causas de fondo da crise de 1929

A crise de 1929 non foi un accidente repentino, senón o estalido dunha burbulla construída sobre varios desequilibrios estruturais.

- **3.1. Sobreproducción industrial**

O gran problema era que se producía máis do que a poboación podía consumir.

- **Desaxuste entre produción e demanda:** As novas técnicas (fordismo) permitían producir enormes cantidades de mercadorías, pero os salarios non medraban ao mesmo ritmo que a produtividade. Moita xente non tiña poder adquisitivo para mercar os produtos que a industria fabricaba.
- **Acumulación de stocks:** As fábricas comezaron a acumular produtos sen vender (primeiro electrodomésticos, despois automóviles). Isto fixo que os beneficios empresariais comezasen a reducirse, o que levou a unha desaceleración da produción e a primeiras ondas de despedimentos.

- **3.2. Crise agraria mundial**

O sector primario estaba en crise desde comezos dos anos 20.

- **Aumento da produción durante a guerra:** Países como EE.UU., Canadá ou Arxentina ampliaron as súas superficies cultivadas para abastecer a Europa en guerra.
- **Caída de prezos:** Ao rematar a guerra, a produción europea recuperouse, creando unha enorme sobreoferta de produtos agrarios (cereais, etc.) nos mercados mundiais. Isto provocou unha caída continua dos prezos, arruinando aos agricultores de medio mundo e diminuíndo a súa capacidade de compra de produtos industriais.

- **3.3. Debilidade do sistema financeiro internacional**

O sistema financeiro da posguerra era fráxil e dependía case exclusivamente dos EE.UU.

- **Endebedamento en cadea:** A economía mundial funcionaba como un castelo de naipes: EE.UU. prestaba diñeiro a Alemaña, Alemaña pagaba a Francia e o Reino Unido, e estes pagaban a EE.UU. Se o fluxo de capitais estadounidenses se detivese, todo o sistema colapsaría.
- **Inestabilidade monetaria latente:** O dólar converteuse na moeda de referencia, pero non había unha autoridade financeira mundial que coordinase as políticas económicas ou actuase en caso de crise.

- **3.4. Especulación bolsista en Wall Street**

Este foi o detonante inmediato da crise.

- **Compra de accións a crédito (“buying on margin”):** A facilidade de comprar accións pagando só unha pequena parte do seu valor (o 10%) e endebedándose polo resto, atraeu a millóns de pequenos investidores que buscaban enriquecerse rapidamente. Isto creou unha demanda artificial que fixo subir os prezos das accións moi por riba do valor real das empresas.
- **Burbulla financeira:** Formouse unha burbulla: os prezos das accións non reflectían a saúde económica das empresas (que xa empezaban a ter problemas de sobreprodución). Vivíase un clima de euforia e confianza cega en que a bolsa subiría eternamente.

- **3.5. Falta de regulación e intervención pública**

O Estado, segundo a ideoloxía liberal clásica dominante, non debía intervir na economía.

- **Ideoloxía do laissez-faire:** Existía unha fe absoluta na capacidade do mercado para autorregularse. Creíase que calquera problema sería corrixido automaticamente pola propia dinámica do mercado.
- **Ausencia de control:** Non existían mecanismos estatais para controlar os abusos financeiros, limitar a especulación ou protexer os aforradores. Os bancos actuaban con total liberdade, moitas veces de forma irresponsable.

4. O Crack do 29: desenvolvemento da crise

A burbulla especulativa non podía crecer indefinidamente. En outubro de 1929, estalou.

- **4.1. O estalido en Wall Street**

O xoves 24 de outubro de 1929, coñecido como **Xoves Negro**, comezou unha onda de venda masiva de accións. O pánico apoderouse da bolsa de Nova York. A pesar dos intentos dos grandes banqueiros de comprar accións para frear a caída, esta foi imparabile.

- **Luns Negro (28 de outubro) e Martes Negro (29 de outubro):** A venda masiva continuou. Os prezos das accións afundíronse completamente. Millóns de accións quedaron sen comprador, arruinando a milleiros de pequenos investidores que perderon os seus aforros e quedaron endebedados.

- **4.2. Colapso do sistema bancario estadounidense**

O pánico bolsista contaxiouse rapidamente aos bancos.

- **Efecto dominó:** Moitos bancos perderan enormes sumas de diñeiro ao investir en bolsa ou conceder préstamos para especular. Ademais, os particulares que perderan os seus aforros non podían devolver os créditos. Ante a desconfianza, milleiros de aforradores acudiron ás súas sucursais para retirar o seu diñeiro (corridas bancarias), o que provocou que moitos bancos quedasen sen liquidez e tivesen que pechar.
- **Contracción do crédito:** Co peche dos bancos, o crédito desapareceu. As empresas xa non podían obter préstamos para investir ou pagar salarios. A economía real paralizouse.

- **4.3. Transmisión internacional da crise**

A crise, que naceu en EE.UU., estendeuse rapidamente por todo o mundo.

- **Retirada de capitais estadounidenses de Europa:** Os bancos estadounidenses, en crise, chamaron os seus préstamos en Europa. Países como Alemaña, que dependían totalmente deses capitais, quedaron sen financiamento, provocando a súa propia crise bancaria e industrial.

- **Caída do comercio mundial:** Coa quebra de EE.UU., este país deixou de importar produtos europeos e de todo o mundo. Isto provocou unha caída en picado do comercio internacional e un afundimento dos prezos das materias primas (café, caucho, estaño, etc.), arruinando ás economías de América Latina, Asia e África.

- **4.4. Políticas proteccionistas**

En lugar de cooperar, os países reaccionaron pechándose sobre si mesmos.

- **Aranceis e peche de mercados:** En 1930, EE.UU. aprobou a Lei Arancelaria Smoot-Hawley, que establecía aranceis moi elevados para os produtos estranxeiros. Outros países responderon do mesmo xeito. Iso fixo que o comercio internacional se reducise aínda máis, agravando a depresión.

5. A Gran Depresión: consecuencias económicas e sociais

A crise financeira converteuse nunha depresión económica profunda e prolongada que durou practicamente toda a década de 1930.

- **5.1. Afundimento da produción e do emprego**

- **Caída do PIB e da produción industrial:** A produción industrial nos países capitalistas caeu a máis da metade. As fábricas pecharon ou reduciron ao mínimo a súa actividade.
- **Desemprego masivo:** O paro alcanzou cifras inéditas. En EE.UU. chegou ao 25% da poboación activa; en Alemaña, ao 30% ou 40%. Millóns de persoas quedaron sen traballo. Nas cidades apareceron as “colas do pan” (sopas populares organizadas pola caridade) e milleiros de familias foron desafiuzadas.

- **5.2. Impacto social**

A Depresión tivo un custo humano terrible.

- **Empobrecemento das clases medias:** Profesionais liberais, pequenos comerciantes e aforradores que perderan os seus negocios e aforros caeron na pobreza. A vivenda, o negocio, todo se perdía.
- **Desigualdade e exclusión:** Aumentou a mendicidade, o número de persoas sen fogar e as migracións internas (como os “Okies”, agricultores de Oklahoma que emigraron a California en busca de traballo, retratados por John Steinbeck en “As uvas da ira”).
- **Crise psicolóxica e moral:** O “soño americano” de progreso e prosperidade esvaeceuse. A xente perdeu a confianza no sistema liberal, no capitalismo e nas institucións políticas.

- **5.3. Consecuencias políticas**

A crise económica tivo un profundo impacto político, desacreditando aos sistemas democráticos.

- **Desprestixio do liberalismo económico e da democracia parlamentaria:** A incapacidade dos gobernos liberais para resolver a crise fixo que moita xente buscase alternativas.
- **Radicalización ideolóxica:** Os partidos extremistas (comunistas á esquerda, fascistas á dereita) gañaron moitos adeptos, presentándose como a única solución á crise, ao paro e á “decadencia” das democracias. A sociedade polarizouse nun clima de enfrontamento crecente.

6. Respostas á crise: do liberalismo ao intervencionismo

A Gran Depresión supuxo un punto de inflexión no pensamento económico e no papel do Estado.

- **6.1. Primeiras respostas conservadoras (Hoover en EE. UU.)**

O presidente estadounidense Herbert Hoover aplicou as receitas económicas tradicionais.

- **Confianza na autorregulación do mercado:** Hoover cría que a crise era pasaxeira e que o mercado acabaría recuperándose por si só.
- **Manter o equilibrio orzamentario:** Para non aumentar a débeda, aplicou políticas de recorte de gasto público. Iso significaba non axudar aos parados nin investir en obras públicas. Estas medidas, lonxe de solucionar a crise, agravaron a depresión ao reducir aínda máis a demanda.

• 6.2. O New Deal de Franklin D. Roosevelt

En 1932, Franklin Delano Roosevelt gañou as eleccións cun novo enfoque: a intervención activa do Estado na economía para loitar contra a crise. Este conxunto de políticas coñeceu como o **New Deal** (Novo Trato).

- **Novo enfoque:** Inspirado nas ideas do economista británico John Maynard Keynes (que aínda estaba a desenvolverlas), Roosevelt consideraba que o Estado debía actuar para reactivar a **demanda agregada** (o consumo e o investimento).
- **Medidas financeiras (urxencia):** Decretou o peche temporal de todos os bancos (“bank holiday”) para evitar a fuga de capitais. Só reabríronse os que eran solventes. Creouse a **SEC** (Securities and Exchange Commission) para regular a bolsa e evitoula especulación, e estableceuse un seguro federal que garantía os depósitos bancarios para recuperar a confianza dos aforradores.
- **Políticas de obras públicas e emprego:** Lanzáronse grandes proxectos de infraestruturas (encoros, estradas, pontes, escolas, hospitais) financiados polo Estado. Créanse axencias como a **WPA** (Works Progress Administration) ou o **CCC** (Civilian Conservation Corps) que deron emprego a millóns de parados.
- **Reformas sociais e laborais:** Estableceuse un salario mínimo, a xornada laboral máxima, o dereito á folga e á sindicación (Lei Wagner). Introduciuse un sistema de pensións (Seguridade Social). Foron os inicios do **Estado do benestar** en EE.UU.
- **Resultados e límites:** O New Deal non conseguiu sacar completamente a EE.UU. da Depresión (o paro seguiu sendo alto ata 1940), pero si mellorou a confianza, aliviou a pobreza, modernizou o país e sentou as bases do Estado intervencionista. A recuperación definitiva só chegou coa mobilización industrial para a Segunda Guerra Mundial.

• 6.3. O modelo keynesiano

O economista John Maynard Keynes proporcionou a base teórica para as novas políticas intervencionistas no seu libro “Teoría xeral do emprego, o xuro e o diñeiro” (1936).

- **Idea central:** En tempos de crise, o sector privado (empresas e familias) reduce o consumo e o investimento, o que afonda a depresión. O Estado debe intervir para compensar esa caída da demanda, estimulando a economía a través do **gasto público**, mesmo se iso significa incorrer en **déficit orzamentario**.
- **Impacto a longo prazo:** O keynesianismo converteuse na doutrina económica dominante nos países capitalistas ata a crise dos anos 70, e sentou as bases do Estado intervencionista e do Estado do benestar da posguerra.

7. A crise e o ascenso dos totalitarismos en Europa

A Gran Depresión non só tivo devastadoras consecuencias económicas e sociais, senón que tamén provocou un terremoto político que debilitou as democracias e facilitou o ascenso dos totalitarismos. A incapacidade dos sistemas liberais para dar respostas rápidas e eficaces á crise fixo que amplos sectores sociais buscasen alternativas “fortes” que prometesen orde, solución ao paro e restauración do orgullo

nacional. Italia e Alemaña constitúen os dous exemplos máis significativos deste proceso, aínda que con notables diferenzas nas súas orixes, desenvolvemento e características.

- **7.1. Italia: o primeiro réxime fascista**

Italia foi o berce do fascismo. Benito Mussolini, á fronte do movemento fascista, estableceu o primeiro réxime deste tipo en Europa, once anos antes de que Hitler chegase ao poder. O seu ascenso non foi un accidente, senón a culminación dun proceso de crise e violencia que se iniciou tras a Primeira Guerra Mundial .

- **7.1.1. Contexto de crise na posguerra italiana**

Ao rematar a Primeira Guerra Mundial en novembro de 1918, Italia atopábase no grupo dos países vencedores, ao aliarse desde 1915 coa Triple Entente contra as Potencias Centrais. Con todo, a conferencia de paz de Versalles (1919) deixou un profundo sentimento de frustración no país: o goberno italiano, presidido por Vittorio Emanuele Orlando, non logrou que os seus antigos aliados respectasen os acordos que lle prometeran territorios do Imperio austrohúngaro (como Fiume e Dalmacia). Esta situación foi cualificada como a **“vitoria mutilada”**, un concepto que os nacionalistas e posteriormente os fascistas explotaron hábilmente .

A este descontento internacional sumouse unha grave crise interna:

- **Crise económica:** A guerra deixara un país empobrecido, con forte inflación, débeda masiva e dificultades para reconverter a industria de guerra.
- **Conflitividade social:** Entre 1919 e 1920, Italia viviu o **“bienio rosso” (bienio vermello)** , un período de intensas loitas sociais protagonizadas por obreiros e campesiños. Producíronse folgas xerais, ocupacións de fábricas no norte e ocupacións de terras no sur. O medo a unha revolución bolxevique semellante á rusa estendeuse entre as clases medias e a alta burguesía .

- **7.1.2. Orixe e ideoloxía do movemento fascista**

O fascismo xurdiu neste contexto de crise. O 23 de marzo de 1919, Benito Mussolini fundou en Milán os **Fasci italiani di combattimento** (Fascios Italianos de Combate), un movemento que combinaba un discurso nacionalista radical cun programa inicialmente populista e ata certo punto socializante .

- **O termo “fascismo”:** Deriva da palabra italiana fascio (faz, feixe), que evocaba a unión e a forza. O símbolo escollido foi o **fascio romano** (un feixe de varas que rodeaban unha machada), que na antiga Roma representaba o poder e a autoridade dos maxistrados. Este símbolo pretendía conectar o movemento coa grandeza do pasado imperial romano .
- **Quen era Mussolini?** Benito Amilcare Andrea Mussolini (1883-1945) naceu en Predappio, fillo dun ferreiro socialista. Antes da guerra fora militante socialista e director do xornal do partido, Avanti!. Porén, en 1914 foi expulsado do Partido Socialista Italiano por defender a intervención de Italia na guerra (postura oposta ao internacionalismo pacifista oficial). Esta evolución ideolóxica, do socialismo ao nacionalismo, foi clave na súa posterior traxectoria .
- **Ideoloxía:** O fascismo exaltaba a idea de **nación** por encima do individuo ou da clase social. Rexeitaba a loita de clases propia do marxismo e propuña unha **“terceira vía”** que superaría tanto ao capitalismo liberal como ao comunismo. Defendía un **Estado forte e autoritario**, con dirección única e supresión da discrepancia política. Utilizaba a violencia como ferramenta política lexítima e baseábase nun culto ao líder, o Duce .

- **7.1.3. A violencia squadrista e a consolidación do movemento**

O verdadeiro crecemento do fascismo produciuse a partir de 1920, cando os fascistas se converteron no brazo armado da reacción antisocialista. Organizáronse en **“escuadras de acción”** ou **squadristi**, coñecidos como **camisas negras** pola súa vestimenta. Estes grupos paramilitares dedicáronse a atacar e

aterrozar aos seus opositores políticos, especialmente a socialistas e comunistas, en espazos públicos de toda Italia.

A violencia fascista centrouse inicialmente no **val do Po**, no norte de Italia. Alí, as tensións entre terratenentes e traballadores agrícolas apoiados polos socialistas eran intensas. Os fascistas, financiados polos grandes propietarios, lanzaron ataques sistemáticos contra sindicatos, cooperativas, casas do pobo e concellos socialistas. O 21 de novembro de 1920, en Bolonia, os squadristi asaltaron o concello, matando a seis persoas. Durante case dous anos de loitas, con máis de cen mortos, os fascistas derrotaron aos socialistas no norte de Italia, converténdose nun “poder de facto” co que o Estado tiña que contar .

Esta violencia tivo consecuencias cruciais para o movemento fascista :

1. Alimentou a crenza na violencia como camiño cara á “virilidade” e ao poder.
2. Definiu ao socialismo como o principal inimigo político.
3. Demostrou a debilidade do goberno liberal, que non interveu para deter a violencia.
4. Confirmou a eficacia da violencia como ferramenta política.

Mentres tanto, Mussolini conseguía un escano no parlamento nas eleccións de 1921, o que lle outorgaba unha cobertura institucional. A élite conservadora italiana (terratentes, industriais, exército, Igrexa) vía no fascismo un “**mal menor**” útil para conter o perigo revolucionario, sen decatarse de que o movemento de Mussolini tiña ambicións moito máis amplas .

• 7.1.4. A Marcha sobre Roma e a toma do poder (outubro de 1922)

Ante a inminencia dunha gran manifestación patriótica convocada polo ultranacionalista Gabriele D’Annunzio para o 4 de novembro de 1922, Mussolini decidiu actuar rapidamente para non ser eclipsado. A mediados de outubro de 1922, ordenou a preparación de manifestacións masivas en todas as cidades italianas.

Entre o 27 e o 29 de outubro de 1922, decenas de miles de camisas negras (uns 30.000) lanzáronse á estrada e aos trens para **marchar sobre Roma** e tomar o poder. Armados con algunhas pistolas, mazas de aceiro e armas caseras, acudiron á capital desde distintas rexións, ameazando con provocar unha guerra civil se as autoridades lles pechaban o paso.

O goberno do primeiro ministro Luigi Facta pediu ao rei **Vítor Manuel III** que asinase o estado de sitio para disolver a marcha co exército. Porén, o monarca negouse. As razóns desta negativa foron obxecto de debate histórico:

1. Temor a perder o trono se se enfrontaba abertamente aos fascistas.
2. Desexo de evitar unha guerra civil que puidese estalar de ordenar a represión.
3. Confianza en que, unha vez no goberno, os fascistas poderían ser “neutralizados” ou controlados polas forzas conservadoras .

O 29 de outubro, o rei encargou a Mussolini formar goberno. Ao día seguinte, o líder fascista chegou a Roma desde Milán e instalouse no poder. O 31 de outubro, uns 25.000 camisas negras desfilaron triunfalmente pola cidade. Formalmente, a toma de poder respectara o Estatuto albertino (a constitución italiana), aínda que na práctica supuxo o fin do sistema parlamentario .

• 7.1.5. A construción da ditadura (1922-1926)

A pesar da Marcha sobre Roma, o fascismo non impuxo inmediatamente unha ditadura. Nos primeiros meses, Mussolini viuse obrigado a gobernar en coalición con partidos conservadores e liberais, e moitos funcionarios do antigo réxime permaneceron nos seus postos, o que limitaba a súa capacidade de acción . A transición cara ao réxime totalitario produciuse gradualmente:

- **Decembro de 1922:** Creouse o **Gran Consello Fascista**, un órgano que pretendía coordinar a acción do partido e do goberno.

- **Xaneiro de 1923:** Estableceuse a **Milicia Voluntaria para a Seguridade Nacional**, que integraba os squadristi nun corpo paramilitar ao servizo do Estado, lexitimando así a violencia fascista.
- **Lei Acerbo (1923):** Esta lei electoral establecía que a lista máis votada (a que obtivese polo menos o 25% dos votos) recibiría dous terzos dos escanos no parlamento. Nas eleccións de abril de 1924, celebradas nun clima de violencia e intimidación, os fascistas obtiveron unha ampla maioría.

O punto de inflexión definitivo foi o **asasinato de Giacomo Matteotti** (xuño de 1924). Matteotti, un deputado socialista, denunciara no parlamento as fraudes e violencias das eleccións. Poucos días despois, foi secuestrado e asasinado por escuadristas fascistas. O crime provocou unha enorme conmoción e unha crise política (a “crise Matteotti”). A oposición abandonou o parlamento en sinal de protesta (a “secesión do Aventino”), pero o rei non interveu. En xaneiro de 1925, Mussolini asumiu publicamente a responsabilidade do ocorrido nun discurso no parlamento e iniciou a construción aberta da ditadura .

Entre 1925 e 1926 aprobáronse as **“leis fascistísimas”** (leggi fascistissime), que desmantelaron o Estado liberal:

- Reforzouse o poder do xefe de goberno (Mussolini) fronte ao parlamento.
- Suprimíronse a liberdade de prensa, reunión e asociación.
- Disolvéronse todos os partidos políticos e sindicatos non fascistas.
- Restableceuse a pena de morte para delitos políticos.
- Creouse un **Tribunal Especial para a Defensa do Estado** e unha policía política (a **OVRA**).

• 7.1.6. A consolidación do réxime: o Estado totalitario

Durante a década de 1930, Mussolini e o Partido Nacional Fascista (constituído en 1921) intentaron construír un **Estado totalitario**, aínda que este obxectivo nunca se acadou plenamente dentro de Italia debido á permanencia de dúas institucións que conservaron certa autonomía: a monarquía (o rei seguiu sendo o xefe do Estado) e a Igrexa católica.

As principais liñas de actuación do réxime foron:

- **Control social e adoutramento:** O fascismo buscou controlar todos os aspectos da vida social. Creáronse organizacións de masas para adoutrinar á poboación desde a infancia: os **Ballila** (mozos), os **Avangardistas** (adolescentes) e os **Grupos Universitarios Fascistas**. As nenas eran educadas para cumprir roles maternos tradicionais. Promovíase un culto á masculinidade violenta e a lealdade cega á nación .
- **Economía corporativa:** O réxime creou un sistema de **22 corporacións** que agrupaban a empresarios e traballadores por sectores, co obxectivo teórico de superar a loita de clases e poñer a economía ao servizo da nación. Na práctica, as corporacións estaban controladas polo Estado e o Partido Fascista, e os sindicatos libres foron suprimidos. A folga foi prohibida.
- **Pactos de Letrán (1929):** Mussolini resolveu a histórica “cuestión romana” (o conflito entre o Estado italiano e o papado desde a unificación). Asináronse uns pactos coa Santa Sé que incluían:
  - Un tratado que recoñecía a soberanía do Papa sobre a Cidade do Vaticano.
  - Un concordato que regulaba as relacións entre a Igrexa e o Estado en Italia (o catolicismo convertíase na relixión oficial, o ensino relixioso era obrigatorio nas escolas...). Este acordo outorgou a Mussolini un enorme prestixio entre a poboación católica.
- **Política exterior imperialista:** Mussolini pretendía facer realidade o soño da **“Gran Italia”**, baseado na hexemonía no mar Mediterráneo (Mare Nostrum). A política exterior baseábase no concepto de spazio vitale (espazo vital) . As accións máis salientables foron:

- **Pacificación de Libia:** Continuouse a dura represión da resistencia anticolonial.
- **Conquista de Etiopía (1935-1936):** Italia invadiu e conquistou Etiopía, un dos poucos países africanos independentes. A campaña caracterizouse polo uso de armas químicas (gas mostaza) contra a poboación civil e as tropas etíopes. A Sociedade de Nacións impuxo sancións económicas a Italia, pero foron pouco efectivas. A conquista deulle a Mussolini o seu momento de maior popularidade e proclamouse o “imperio” .
- **Intervención na Guerra Civil Española (1936-1939):** Mussolini enviou o **Corpo di Truppe Volontarie** (CTV) en apoio de Franco, consolidando o achegamento á Alemaña nazi.
- **Ocupación de Albania (1939):** As forzas italianas ocuparon este país balcánico.
- **Aproximación á Alemaña nazi e leis raciais:** Inicialmente, Mussolini mantivera certa distancia respecto ao nazismo e incluso protexera a Austria ante as ambicións de Hitler. Porén, a partir de 1936 (co eixe Roma-Berlín) e especialmente en 1938, produciuse un achegamento. Isto materializouse na aprobación das **leis raciais antisemitas** (1938), que excluían aos xudeus da vida pública, prohibían os matrimonios mixtos e limitaban os seus dereitos. Esta virada antisemita debeuse en parte ao desexo de aliñarse con Alemaña e ás dinámicas xeradas pola conquista de Etiopía, onde se estableceran políticas de segregación racial. A diferenza do nazismo, o antisemitismo non era un elemento fundacional da ideoloxía fascista italiana, que inicialmente defendía a “italianización” (asimilación cultural) das minorías .
- **7.2. Alemaña: da República de Weimar ao Terceiro Reich**

O caso alemán foi o máis extremo e trágico. A crise económica, a humillación nacional e a incapacidade do sistema democrático para dar respostas eficaces permitiron que o Partido Nazi, liderado por Adolf Hitler, pasase de ser unha forza marxinal a converterse no partido máis votado e, finalmente, a destruír a democracia desde dentro.

- **7.2.1. A República de Weimar: unha democracia sen demócratas (1918-1923)**

A República de Weimar naceu en novembro de 1918, tras a derrota alemá na Primeira Guerra Mundial e a revolución que obrigou a abdicar ao káiser Guillermo II. O socialdemócrata Philipp Scheidemann proclamou a república desde o balcón do Reichstag o 9 de novembro de 1918, e Friedrich Ebert (tamén do SPD) converteuse no primeiro presidente .

A nova constitución, aprobada en agosto de 1919, era moi avanzada para a súa época: recoñecía o sufraxio universal (incluído o feminino), establecía un sistema de dereitos e liberdades, e tiña un forte compoñente social. Con todo, a república naceu lastrada por varios problemas estruturais :

- **A pegada de Versalles:** A república viuse obrigada a asinar o humillante Tratado de Versalles en xuño de 1919. Isto fixo que fose identificada pola dereita nacionalista como a responsable da “traizón” e da aceptación da “ditadura” imposta polos vencedores. Difundiuse a lenda da “**puñalada polas costas**” (Dolchstoßlegende), segundo a cal o exército alemán non fora derrotado no campo de batalla, senón traizoado polos políticos republicanos, socialistas e xudeus. A república naceu así baixo o signo da derrota e da humillación, sen obter o apoio sincero da maioría da poboación .
- **Inestabilidade política e violencia:** Os primeiros anos da república foron unha constante loita. Sufriu intentos de golpe de Estado tanto da extrema esquerda (revolución espartaquista en xaneiro de 1919, reprimida polos paramilitares de extrema dereita **Freikorps**) como da extrema dereita (putsch de Kapp en 1920). Producíronse asasinatos políticos, como o do ministro de Asuntos Exteriores, o xudeu Walter Rathenau, en 1922 .
- **Crise económica e hiperinflación:** Para facer fronte ao pago das reparacións de guerra e á débeda, o goberno emitiu grandes cantidades de papel moeda, o que provocou unha inflación descontrolada. En 1923, coa ocupación francesa do Ruhr (para forzar o pago das reparacións), a situación levou á **hiperinflación**: un dólar chegou a valer 4,2 billóns de marcos.

Os aforros dunha vida convertéronse en po, as clases medias quedaron arruinadas e o trauma social foi profundo e duradeiro .

• 7.2.2. Os “felices anos vinte” e as debilidades persistentes (1924–1929)

A partir de 1924, co Plan Dawes e a entrada de capitais estadounidenses, Alemaña viviu uns anos de relativa estabilidade e prosperidade, os chamados “felices anos vinte” (Goldene Zwanziger). A economía recuperouse, a moeda estabilizouse co novo Reichsmark e Alemaña foi readmitida na comunidade internacional (Tratados de Locarno, 1925; ingreso na Sociedade de Nacións, 1926). Culturalmente, foi unha época de gran efervescencia (a cultura de Weimar) .

Con todo, as debilidades de fondo non desapareceran:

- **Unha república sen republicanos:** Os partidos que apoiaban a democracia (SPD, Centro, DDP) perderon a maioría electoral en 1920 e nunca a recuperaron. As elites tradicionais (maxistratura, exército, gran industria) mantivéronse hostís ou, como mínimo, pouco leais á república. A xustiza, por exemplo, era moi benevolente cos delitos políticos da dereita e moi dura cos da esquerda .
- **Fragmentación política:** O sistema de representación proporcional favorecía a proliferación de pequenos partidos, o que dificultaba a formación de gobernos estables e obrigaba a continuas coalicións. A partir de 1930, esta fragmentación imposibilitou a formación de maiorías parlamentarias .
- **O artigo 48:** A constitución de Weimar incluía un artigo (o **artigo 48**) que permitía ao presidente suspender as liberdades civís e gobernar por decreto en caso de “estado de excepción”. Ideado para protexer a república, este artigo converteríase nunha arma letal cando os inimigos da democracia alcanzasen o poder .

• 7.2.3. A ideoloxía nazi

O Partido Nacionalsocialista Obrero Alemán (NSDAP), liderado por Adolf Hitler desde 1921, tiña unha ideoloxía baseada nunha mestura de nacionalismo extremo, racismo e anticomunismo .

- **Antisemitismo racial:** A diferenza do antisemitismo tradicional de base relixiosa, o nazismo defendía un antisemitismo **racial e biolóxico**. Os xudeus non eran considerados unha comunidade relixiosa, senón unha “raza” inferior e perigosa, responsable de todos os males de Alemaña: da derrota na guerra, do comunismo (moitos líderes revolucionarios eran xudeus), do capitalismo financeiro e da decadencia moral. Eran o “inimigo absoluto” que debía ser eliminado .
- **Racismo ario e darwinismo social:** Os nazis crían na superioridade da “**raza aria**” (identificada cos pobos xermánicos), considerada a única raza creativa e portadora da civilización. O resto das razas situábanse nunha xerarquía inferior. Baseándose nunha interpretación distorsionada do darwinismo (darwinismo social), concibían a historia como unha loita permanente entre razas na que só os máis fortes sobrevivían .
- **Espazo vital (Lebensraum):** Para asegurar o futuro da raza aria, Alemaña necesitaba conquistar “**espazo vital**” no leste de Europa (Polonia, Ucraína, Rusia), a costa das poboacións eslavas, consideradas inferiores. Estas terras serían colonizadas por campesiños alemáns e os seus habitantes orixinais serían escravizados ou expulsados .
- **Führerprinzip (principio do caudillaxe):** O nazismo rexeitaba a democracia parlamentaria e defendía un Estado autoritario baseado na autoridade indiscutible dun **Führer** (líder) que concentraba todos os poderes e era a fonte de toda a lei. A súa palabra estaba por riba de calquera lei escrita .
- **Anticomunismo e antiliberalismo:** O nazismo presentábase como o principal bastión contra o comunismo, o que lle atraeu o apoio das elites económicas e das clases medias

atemorizadas. Tamén rexeitaba o liberalismo, a democracia e o sistema parlamentario, aos que consideraba decadentes e débiles .

• 7.2.4. A Gran Depresión e o ascenso electoral do NSDAP (1929–1932)

O **crack de 1929** e a Gran Depresión foron o detonante que transformou ao NSDAP dun grupo marxinal ao partido máis votado de Alemaña .

- **Impacto da crise en Alemaña:** A retirada dos capitais estadounidenses tras o crack deixou a economía alemá paralizada. A produción industrial caeu á metade. O paro, que roldaba o millón e medio en 1929, disparouse ata os **seis millóns de parados en 1932** (máis do 30% da poboación activa). A pobreza e a desesperación eran xeneralizadas .
- **Apoio social ao nazismo:** Hitler ofreceu unha mensaxe simple e aparentemente irresistible: botaba a culpa da crise aos xudeus, aos comunistas e ao Tratado de Versalles; prometía acabar co paro, restaurar a orde e devolver a honra a Alemaña. O seu discurso conectou con diversos sectores:
  - As **clases medias arruinadas** (pequenos comerciantes, artesáns, funcionarios), aterrorizadas pola proletarización.
  - Os **campesiños**, afectados pola crise agraria.
  - Amplos sectores de **mozos desempregados** e **obreiros** desencantados cos partidos tradicionais.
  - As **elites económicas** (grandes industriais e terratenentes), que vían no nazismo unha barreira efectiva contra o comunismo e comezaron a financiar o partido.
  - Os sectores **ultranacionalistas e militares**, que compartían o rexeitamento a Versalles e o desexo de reconstruír o poder militar alemán.
  - **Estratexia nazi:** O NSDAP combinou a propaganda masiva (dirixida por Joseph Goebbels) coa violencia paramilitar das **SA** (Seccións de Asalto, os “camisas pardas”), que se enfrontaban nas rúas a comunistas e socialistas, presentándose como os restauradores da orde.

Os resultados electorais reflicten este espectacular ascenso:

- **1928:** NSDAP obtén o 2,6% dos votos (12 escanos).
- **Setembro de 1930:** 18,3% dos votos (107 escanos).
- **Xullo de 1932:** 37,3% dos votos (230 escanos), converténdose no partido máis votado.
- **Novembro de 1932:** 33,1% dos votos (196 escanos), manténdose como primeira forza aínda con lixeiro descenso.

• 7.2.5. O camiño cara ao poder: a intriga política (1932–1933)

A pesar dos seus éxitos electorais, Hitler non chegou ao poder por un golpe de estado, senón a través de intrigas políticas e da subestimación dos seus adversarios conservadores .

Desde 1930, o presidente Paul von Hindenburg (o heroe da Primeira Guerra Mundial, elixido en 1925) gobernaba mediante decretos de emerxencia (artigo 48), sen maiorías parlamentarias estables. Os sucesivos chanceleres (Heinrich Brüning, Franz von Papen, Kurt von Schleicher) formaron **“gabinetes presidenciais”** que dependían exclusivamente da confianza do presidente.

En decembro de 1932, o xeneral Kurt von Schleicher foi nomeado chanceler, pero fracasou nos seus intentos de formar unha maioría estable. Ante esta situación, un grupo de conservadores liderados por Franz von Papen e o magnate da banca, e co apoio de sectores industriais, convenceron ao ancián Hindenburg de que nomease a Hitler chanceler nun goberno de coalición. A idea era que os conservadores, que ocuparían a maioría dos ministerios (8 de 11), poderían **“controlar”** a Hitler e utilizar a

súa popularidade para os seus propios fins. Von Papen gabábase: “En dous meses teremos empuxado a Hitler a un recuncho para que chia” .

O 30 de xaneiro de 1933, **Adolf Hitler foi nomeado chanceler de Alemaña** por Paul von Hindenburg. A democracia alemá non fora derrocada por un golpe de estado, senón que os seus inimigos foran legalmente nomeados para dirixila.

- **7.2.6. A destrución da democracia: a Gleichschaltung (1933–1934)**

Unha vez no poder, Hitler actuou con rapidez para destruír a república desde dentro e establecer unha ditadura totalitaria. Este proceso coñécese como **Gleichschaltung** (coordinación, sometemento) .

- **Incendio do Reichstag (27 de febreiro de 1933):** Unha semana antes das eleccións, o edificio do parlamento ardeu. Atribuíuse o incendio a un mozo comunista (aínda hoxe hai controversia sobre a autoría real). Hitler utilizou este feito para convencer a Hindenburg de que asinase o **Decreto do Incendio do Reichstag**, que suspendía as liberdades civís (prensa, reunión, expresión) e permitía as detencións masivas de opositores, especialmente comunistas .
- **Eleccións de marzo de 1933:** Celebráronse nun clima de violencia e intimidación. O NSDAP obtivo o 43,9% dos votos, insuficiente para a maioría absoluta.
- **Lei Habilitante (23 de marzo de 1933):** Para obter plenos poderes, Hitler necesitaba unha lei que lle permitise gobernar sen o parlamento. Presentou a **Lei para a Reparación da Necesidade do Pobo e do Reich** (Lei Habilitante), que requiría unha maioría de dous terzos no Reichstag. Conseguiu-na co apoio dos partidos conservadores e do Centro, e coa ausencia dos deputados comunistas (detidos) e a intimidación aos socialdemócratas (que votaron en contra). Esta lei outorgou a Hitler poderes ditatoriais durante catro anos e supuxo o fin efectivo da democracia .
- **Eliminación da oposición:** Nos meses seguintes, todos os partidos políticos foron disoltos (o SPD en xuño, os demais en xullo). En xullo de 1933, unha lei declaraba ao NSDAP como **partido único** en Alemaña. Os sindicatos foron suprimidos e substituídos pola **Fronte Alemá do Traballo**, controlada polo réxime.
- **Noite dos coitelos longos (30 de xuño de 1934):** Hitler eliminou á cúpula das **SA**, dirixidas por Ernst Röhm, que representaban a á máis “revolucionaria” e socializante do partido e cuxo poder e autonomía inquietaban ao exército regular. A operación, levada a cabo polas **SS** e a Gestapo, serviu para tranquilizar ao exército e ás elites conservadoras, gañándose a súa lealdade.
- **Morte de Hindenburg (2 de agosto de 1934):** Á morte do presidente, Hitler asumiu tamén as súas funcións, fusionando os cargos de chanceler e presidente no de **Führer und Reichskanzler** (líder e chanceler do Reich). O exército prestou xuramento de lealdade persoal a Hitler.

En só ano e medio, Hitler destruíra a República de Weimar e establecera unha ditadura totalitaria baseada no terror (Gestapo, SS, campos de concentración), a propaganda e o control de todos os aspectos da vida social.

- **7.3. Comparación: fascismo italiano e nazismo alemán**

Aspecto	Fascismo italiano	Nazismo alemán
Acceso ao poder	Marcha sobre Roma (1922), co apoio do rei, tras anos de violencia paramilitar.	Nomeamento legal como chanceler (1933) tras éxito electoral, en coalición con conservadores.
Ideoloxía central	Nacionalismo extremo, exaltación do	Racismo biolóxico,

Aspecto	Fascismo italiano	Nazismo alemán
	Estado, corporativismo, culto ao Duce.	antisemitismo, Lebensraum, superioridade aria, culto ao Führer.
Papel do líder	Duce, xefe do goberno e do partido, pero teoricamente subordinado ao rei.	Führer, fonte de toda a lei, concentración absoluta de poder (Führerprinzip).
Racismo/ antisemitismo	Non inicial; leis raciais en 1938 por achegamento a Alemaña. "Italianización" de minorías.	Central e fundacional. Persecución sistemática e eliminación dos xudeus.
Relación con institucións tradicionais	Pacto con monarquía (que se mantivo) e Igrexa (Pactos de Letrán, 1929).	Subordinación total ou eliminación de calquera institución autónoma.
Violencia e terror	Squadristi (camisas negras), OVRA.	Milicia, SA, SS, Gestapo, campos de concentración desde 1933.
Totalitarismo	Aspiración non plenamente realizada en Italia (monarquía, Igrexa).	Maíor grao de totalitarismo, control absoluto do Estado e a sociedade.

8. Impacto da crise en España

España, aínda que neutral na Primeira Guerra Mundial e cunha economía menos integrada, tamén se viu afectada pola crise internacional, nun momento de gran convulsión política interna.

- **8.1. Situación económica española nos anos 20**
  - **Neutralidade na Primeira Guerra Mundial:** A neutralidade permitiu a España exportar a ambos os bandos, o que xerou grandes beneficios (especialmente na industria téxtil catalá e na minería). Pero estes beneficios non se aproveitaron para modernizar a industria de forma sostible.
  - **Ditadura de Primo de Rivera (1923-1930):** O xeneral Miguel Primo de Rivera instaurou unha ditadura que impulsou un ambicioso programa de obras públicas (estradas, encoros, ferrocarrís) para modernizar o país e crear emprego. Isto foi financiado con débeda pública e dependencia do capital estranxeiro. A ditadura deu certa estabilidade, pero non resolveu os problemas de fondo.
- **8.2. Efectos da crise de 1929**

A crise de 1929 afectou a España con certo atraso, pero de forma significativa.

- **Caída das exportacións:** A crise internacional reduciu drasticamente a demanda de produtos españois: viño, aceite, cítricos, minerais... Isto provocou a ruína de moitos agricultores e a crise en sectores industriais, aumentando o paro.
- **Crise financeira e fiscal:** A fuga de capitais e a diminución da actividade económica reduciron os ingresos do Estado, que tiña dificultades para pagar a súa débeda.
- **Agravamento das tensións sociais:** O aumento do paro e a carestía da vida reavivaron os conflitos sociais no campo (especialmente en Andalucía e Estremadura) e nas cidades (folgas obreiras).

- **8.3. Contexto da Segunda República**

- **Chegada da República (1931):** A Segunda República proclamouse en abril de 1931, no peor momento da crise internacional. O novo goberno republicano-socialista intentou poñer en marcha un ambicioso programa de reformas (agraria, laboral, educativa, militar) nun contexto económico extremadamente adverso.
- **Polarización política e social:** As reformas republicanas (como a reforma agraria, que pretendía repartir terras entre os campesiños) atoparon unha forte oposición das clases conservadoras (grandes propietarios, Igrexa, exército). A crise económica agravou o conflito social e radicalizou as posicións políticas, enfrontando a esquerdas e dereitas. A incapacidade de atopar unha solución pactada e a crecente violencia política levaron ao estalido da Guerra Civil en 1936. A crise internacional, polo tanto, foi un pano de fondo fundamental da inestabilidade que desembocou na traxedia española.

9. Balance histórico da crise de posguerra e do Crack do 29

A crise de 1929 e a Gran Depresión marcaron un antes e un despois na historia do século XX.

- **9.1. Fin do capitalismo liberal clásico**

- **Cuestionamento do laissez-faire:** A Depresión demostrou a incapacidade do mercado para autorregularse e a necesidade de que o Estado interveña para corrixir os seus desequilibrios e protexer á cidadanía.
- **Nacemento do Estado social e intervencionista:** A partir de entón, nos países democráticos, o Estado asumiu un papel activo na economía (regulación, política fiscal, gasto público) e na protección social (sanidade, educación, pensións), dando lugar ao chamado **Estado do benestar**, inspirado nas ideas keynesianas.

- **9.2. Reconfiguración das relacións internacionais**

- **Debilitamento de Europa e reforzo de EE. UU. e da URSS:** Europa saíu da crise debilitada económica e politicamente. EE.UU., a pesar da Depresión, consolidou a súa hexemonía económica. A URSS, pola súa banda, permaneceu case á marxe da crise grazas á súa economía planificada e centralizada, o que reforzou o seu prestixio e atracción para algúns sectores.
- **Camiño cara á Segunda Guerra Mundial:** A crise económica radicalizou as sociedades e facilitou o ascenso dos totalitarismos (nazismo en Alemaña, fascismo en Italia, militarismo en Xapón). As políticas expansionistas e agresivas destes réximes, xunto á debilidade das democracias, crearon as condicións que levaron ao estalido da Segunda Guerra Mundial en 1939.

- **9.3. Leccións históricas**

A experiencia da Gran Depresión deixou importantes ensinanzas:

- **Perigos da especulación e da desregulación financeira:** A falta de control sobre os mercados financeiros e a especulación desenfreada poden levar a burbullas que, ao estoupar, provocan crises devastadoras.
- **Importancia das políticas de protección social:** En tempos de crise, as redes de seguridade social (subsídios de paro, pensións, axudas) son esenciais para protexer á poboación máis vulnerable e evitar o colapso social e político.
- **Relación entre crises económicas e inestabilidade política:** As crises económicas profundas, se non son xestionadas adecuadamente, poden erosionar a confianza nas institucións democráticas e abrir a porta a solucións autoritarias e violentas. A memoria histórica deste período é un aviso permanente sobre a importancia de defender a democracia e a xustiza social.

